

BARBARA JANUSZKIEWICZ

Standardy pracy polonistów na Ukrainie

Na jakość i sposób organizacji nauczania języka polskiego poza granicami kraju wpływa wiele różnorodnych uwarunkowań. Na Ukrainie, jak zauważyła Julia Sierkowska, jest ono uzależnione między innymi od splotu szeregu czynników środowiskowych, takich jak:

liczebność ludności polskiej i jej rozmieszczenie, stopień asymilacji, rola i znaczenie polskiej grupy etnicznej w życiu społeczno-politycznym danego regionu, pozycja społeczna, aktywność polityczna oraz zamożność poszczególnych członków grupy, polityka rządu kraju osiedlenia wobec polskich grup mniejszościowych, a także pozycja państwa macierzystego na arenie światowej i jego postawa wobec Polaków na Ukrainie¹.

Zależy również od poziomu znajomości języka uczących się, przyjętego modelu i wariantu nauczania oraz motywacji uczniów. Może to być nauczanie języka polskiego jako ojczystego, jako języka drugiego bądź jako języka obcego, może też przyjąć formę zajęć fakultatywnych².

Nauka języka obcego to proces zorganizowany i rozłożony w czasie. Bierze w nim udział nauczyciel, który przekazuje wiedzę i kształci sprawność językową oraz organizuje proces nauczania. Proces nauczania języka obcego obejmuje prezentację przez nauczyciela wybranych zachowań językowych, ich imitację przez ucznia, poprawę błędów, ćwiczenia wzmacniające konkretne zachowania itd.³. Trzeba jednocześnie pamiętać, że w nauczaniu języka polskiego jako obcego podstawowe zagadnienia budowy języka ujmują się w inny sposób niż w gramatykach opisowych przeznaczonych dla rodzimych użytkowników⁴. Umiejętnie prowadzona edukacja polonistyczna cudzoziemców powinna umożliwić im poznanie i opanowanie słownictwa, reguł gramatycznych rządzących językiem polskim, a równocześnie dostarczyć pod-

¹ J. Sierkowska, *Szkolnictwo polskie na Ukrainie* [w:] *Oświata polonijna na początku XXI wieku. Stan i perspektywy*, red. K. Gąsowska, M. Mazińska-Szumka, Kraków 2006, s. 87.

² Por. K. Staroń, *Język polski na Wschodzie jako język ojczysty i obcy*, „Języki Obce w Szkole”, nr 6, Białystok 2001, s. 179–180; Z. Gałęcki, *Język polski na Ukrainie* [w:] *Język polski poza granicami kraju*, red. S. Dubisz, Opole 1997, s. 92.

³ W. Miodunka, *Problemy nauczania języka polskiego na Wschodzie* [w:] *Polscy nauczyciele na Wschodzie 1989–2000*, oprac. J. Zawadowska, Warszawa 2001, s. 201.

⁴ J. Labocha, *O potrzebie ujęć porównawczych w nauczaniu języka polskiego w środowiskach polonijnych* [w:] *Język polski w kraju i za granicą*, red. B. Janowska, Warszawa 1997, s. 64.

stawowych wiadomości o kulturze polskiej, ponieważ nie sposób komunikować się, nie znając zespołu znaków symbolicznych obowiązujących w danej kulturze⁵.

Polska wspiera oświatę polskojęzyczną na Wschodzie materialnie i organizacyjnie, poprzez działalność resortów i instytucji rządowych oraz stowarzyszeń i organizacji pozarządowych⁶. O działaniach resortu edukacji na rzecz Polaków ze Wschodu można mówić dopiero od 1989 roku, czyli od momentu przemian politycznych, jakie nastąpiły wówczas w Europie Środkowo-Wschodniej. Wtedy też zostały sformułowane podstawowe założenia polityki państwa polskiego wobec rodaków zamieszkałych poza krajem, obejmujące pomoc w podtrzymywaniu lub wzmacnianiu tożsamości narodowej, kultury i języka⁷. Resort polskiej edukacji podjął działania mające na celu:

- wspomaganie szkolnictwa przez organizowanie doskonalenia zawodowego nauczycieli zamieszkałych za granicą i pracujących w środowiskach polskich (organizowanie przy pomocy Polonijnego Centrum Nauczycielskiego w Lublinie kursów doskonalących, praktyk metodycznych, seminariów, itp.);
- wspomaganie szkolnictwa przez kierowanie nauczycieli z Polski do pracy dydaktycznej za granicą;
- inspirowanie i udzielanie pomocy w rozszerzaniu różnych form nauczania języka polskiego, wprowadzaniu języka polskiego do systemów oświaty państw zamieszkania Polaków;
- wspomaganie szkolnictwa poprzez przekazywanie podręczników i pomocy dydaktycznych placówkom z nauczaniem języka polskiego;
- wspieranie inicjatyw tworzenia katedr języka polskiego;
- udzielanie pomocy w kształceniu młodzieży zarówno w Polsce, jak i w kraju stałego zamieszkania (m.in. przyznawanie stypendiów na studia wyższe, staże);
- zawieranie umów o wzajemnym uznawaniu dyplomów i okresów kształcenia;
- organizowanie różnych form wypoczynku dla dzieci i młodzieży (letnie kolonie i obozy)⁸.

Dzięki pomocy państwa polskiego większość placówek oświatowych jest wyposażona w pomoce dydaktyczne i naukowe, podręczniki i literaturę, w sprzęt audio-wizualny, telewizory, magnetofony, komputery, tablice szkolne. Nieoceniona jest pomoc przede wszystkim ministerstw: Edukacji Narodowej, Spraw Zagranicznych oraz Kultury, a także Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”, Fundacji Pomoc Polakom na Wschodzie, „Semper Polonia” i innych. Ta pomoc obejmuje remonty i budowę szkół, bezpłatne studia w Polsce dla osób polskiego pochodzenia, staże, praktyki językowe, kursy metodyczne dla nauczycieli, stypendia dla laureatów Olimpiady Literatury i Języka Polskiego, a dla studiujących na Ukrainie fundowane są stypen-

⁵ A. Achtełik, *Wokół polskich mitów narodowych, czyli nauczanie kultury polskiej a glottodydaktyka* [w:] *Edukacja polonistyczna w obliczu przemian kulturowych Europy dawniej i dziś*, red. W. Sawrycki, E. Kruszyńska, M. Wróblewski, Toruń 2009, s. 93.

⁶ K. Staroń, dz. cyt., s. 178.

⁷ B. Szymański, *Działania Ministerstwa Edukacji i Nauki na rzecz Polaków ze Wschodu – próba zarysu* [w:] *Polska – Ukraina partnerstwo kultur*, red. B. Bakula, Poznań 2003, s. 297.

⁸ Zob. tamże, s. 298–303.

dia. Dla dzieci i młodzieży polskiego pochodzenia organizowane są coroczne kolonie i szkoły letnie, a także inna pomoc⁹.

Wśród osób uczących się języka polskiego na Ukrainie można wyróżnić dwie zasadnicze grupy. Pierwszą stanowią osoby, które uczą się języka polskiego jako całkowicie obcego. Są to ludzie, którzy z polszczyzną stykają się w zasadzie po raz pierwszy na zajęciach dydaktycznych¹⁰. Drugą grupę stanowią osoby mające polskie pochodzenie, które często żyją w rozproszeniu. Uczniowie z obu grup spotykają się z problemem interferencji językowych, mieszania się i nakładania na siebie języków: polskiego i ukraińskiego, rosyjskiego bądź białoruskiego; niełatwe jest też dla nich przełączanie kodu, czyli zmiana języka. Polszczyzna tych uczniów odbiega od przyjętych standardów¹¹.

W sposób naturalny wraz z odrodzeniem narodowym środowisk polonijnych na Ukrainie powstała potrzeba nauczania języka polskiego. Wielu Polaków zamieszkujących Ukrainę nie posługiwało się językiem polskim, był on dla nich praktycznie nieznanym. W nowych demokratycznych warunkach chcieli uczyć się języka swoich rodziców, dziadków. Aby pomóc im w realizacji tych potrzeb, w 1991 roku powołano do istnienia Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli (CODN), w tym samym roku przejął on całkowitą odpowiedzialność za wysyłanie nauczycieli do nauczania języka polskiego na Wschodzie¹².

Podstawą prawną kierowania nauczycieli do środowisk polonijnych na Wschodzie było rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 sierpnia 1992 roku w sprawie zasad wspomagania nauczania historii, geografii i języka polskiego wśród Polonii oraz zakresu świadczeń przysługujących nauczycielom polskim, skierowanym w tym celu do pracy za granicą (DzU 63, poz. 316)¹³. W celu wspomagania nauczania języka polskiego w środowiskach Polaków na Wschodzie w ramach struktur CODN w Warszawie powołano Zespół do spraw Polonii.

Zespół ds. Polonii zajął się:

- rekrutacją nauczycieli i organizowaniem dla nich kursów przygotowujących do pracy na Wschodzie,
- opracowaniem programów nauczania i poradników metodycznych,
- wyposażeniem nauczycieli w niezbędne podręczniki i pomoce dydaktyczne oraz monitorowaniem funkcjonowania szkół z polskim językiem nauczania,
- współpracą między instytucjami i organizacjami wspierającymi oświatę polonijną¹⁴.

⁹ J. Sierkowa, dz. cyt., s. 91.

¹⁰ J. Labocha, dz. cyt., s. 64.

¹¹ Por. M. Folland-Kugler, *Uczymy polskiego na Wschodzie. Poradnik metodyczny*, CODN, Warszawa 2001, s. 5.

¹² Zob. J. Zawadowska, K. Staroń, *Działania Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli na rzecz rozwoju nauczania języka polskiego na Wschodzie* [w:] *Oświata polskojęzyczna za granicą. Stan obecny i perspektywy rozwoju. Materiały z I Forum Oświaty Polonijnej*, Warszawa 1997, s. 58–59.

¹³ Tamże, s. 58.

¹⁴ Zob. K. Staroń, *Działania Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli wspomagające nauczanie języka polskiego na Wschodzie* [w:] *Polscy nauczyciele na Wschodzie...*, s. 252.

Ponadto CODN opracował standardy pracy nauczycieli polskich za granicą. Wśród ogólnych wymagań stawianych nauczycielom delegowanym do pracy dydaktycznej za granicą znalazły się następujące:

1. Nauczanie języka polskiego jako języka ojczystego i obcego powinno być połączone z nauczaniem polskiej kultury, historii i zagadnień współczesnych.
2. Osobom uczącym się należy zapewnić kontakty z polską kulturą i współczesnym życiem społecznym w Polsce.
3. Należy udzielać pomocy w organizowaniu współpracy edukacyjnej pomiędzy środowiskami Polonii i Polaków za granicą a środowiskami w Polsce, w tym wymiany młodzieży.
4. Należy pomagać miejscowym Polakom uczącym się języka polskiego w pozyskaniu informacji o Polsce¹⁵.

31 grudnia 2009 roku Ministerstwo Edukacji Narodowej zlikwidowało CODN. 1 stycznia 2010 roku Minister Edukacji Narodowej połączył dwie centralne placówki doskonalenia nauczycieli: – CODN w Warszawie i Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej w Warszawie w jedną placówkę doskonalenia nauczycieli o zasięgu ogólnokrajowym – Ośrodek Rozwoju Edukacji¹⁶.

Zadanie kierowania nauczycieli do pracy za granicą przejął Zespół Szkół dla Dzieci Obywateli Polskich Czasowo Przebywających za Granicą, który zgodnie z zarządzeniem nr 35 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 listopada 2010 roku z dniem 1 stycznia 2011 roku zmienił nazwę na Ośrodek Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą (ORPEG)¹⁷.

Nową podstawą prawną kierowania nauczycieli do pracy poza granicami kraju stało się rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 września 2009 r. nr 164, poz. 1306 o wspomaganie nauczania w języku polskim¹⁸ oraz poz. 1307 uwzględniająca warunki świadczeń przysługujące nauczycielom delegowanym¹⁹.

Umowy międzynarodowe i dwustronne zawierane przez Ministerstwo Edukacji Narodowej z ministrami poszczególnych krajów są podstawą kierowania przez ORPEG na zlecenie MEN nauczycieli z Polski do pracy dydaktycznej na Wschodzie. Na Ukrainie pracują przede wszystkim nauczyciele, którzy ukończyli filologię polską,

¹⁵ K. Staroń, *Standardy pracy nauczyciela kierowanego z Polski do pracy za granicą* [w:] *Oświata polonijna na początku XXI wieku...*, s. 182.

¹⁶ http://pl.wikipedia.org/wiki/Centralny_O%C5%9Brodek_Doskonalenia_Nauczycieli (dostęp 02.09.2013).

¹⁷ <http://www.orpeg.pl/index.php/czytelnia/procedura-zapraszania-nauczycieli-z-polski> (dostęp 03.09.2013).

¹⁸ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 września 2009 r. w sprawie warunków i sposobu wspomaganie nauczania języka polskiego, historii, geografii, kultury polskiej i innych przedmiotów nauczanych w języku polskim wśród Polonii i Polaków zamieszkałych za granicą oraz dzieci pracowników migrujących*, Dziennik Ustaw, nr 164, poz. 1306.

¹⁹ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 września 2009 r. w sprawie zakresu i warunków przyznawania świadczeń przysługujących nauczycielom polskim skierowanym lub delegowanym do pracy za granicą*, Dziennik Ustaw, nr 164, poz. 1307.

nauczanie początkowe i historię, w wyjątkowych przypadkach inne kierunki, np. fizykę czy matematykę²⁰.

Nauczyciele podejmujący pracę wśród Polaków w krajach delegowania nie ograniczają się tylko do prowadzenia lekcji. Współpracują z lokalnym środowiskiem polonijnym. Jedni włączają się w działalność oświatową stowarzyszeń polonijnych i wspólnot parafialnych: prowadzą kursy języka polskiego, uczą narodowych pieśni i tańców, zaznajamiają z polską tradycją. Inni pomagają w redagowaniu gazet, audycji radiowych i telewizyjnych w języku polskim. Organizują głównie dla ludności polskiego pochodzenia uroczystości patriotyczne, religijne i okolicznościowe, z udziałem lokalnych władz administracyjnych i oświatowych. Prezentują na spotkaniach ciekawe książki, filmy, sylwetki sławnych Polaków. Niektórzy tworzą drużyny harcerskie, zuchowe, zespoły folklorystyczne. Zaznajamiają z warunkami życia w Polsce, z polską rzeczywistością²¹. Ponadto w nowych miejscach pracy nauczyciele tworzą pracownie języka polskiego, wyposażają je w sprzęt audiowizualny, pomoce dydaktyczne, podręczniki i literaturę. Współpracują z miejscowymi nauczycielami, służąc im swoją wiedzą i doświadczeniem. Pomagają w pracy duszpasterskiej księżom z Polski²².

W środowiskach polonijnych nauczyciel polonista odgrywa szczególną rolę. Żywy jest tam

model nauczyciela patrioty, pozytywisty, zaangażowanego w pracę szkoły i pracę w środowisku. Wyrazem jego patriotyzmu (...) jest pogłębiona praca dydaktyczna, rozwijanie zainteresowań młodzieży dziejami swego narodu, kultury, nauki, gospodarki, prowadzenie organizacji i zespołów mniejszościowych, popularyzowanie dorobku kraju ojczystego, dokumentowanie dorobku kultury grupy narodowej, pielęgnowanie narodowych tradycji i języka ojczystego²³.

Istotna dla pracy nauczyciela na Wschodzie jest znajomość któregoś z języków wschodniosłowiańskich. Posługiwanie się językiem oficjalnym kraju, do którego nauczyciel wyjeżdża, ułatwia współpracę ze środowiskiem lokalnym, nawiązanie niezbędnych stosunków z miejscowymi władzami, kierownikami placówek oświatowych, nauczycielami innych przedmiotów, pomaga również w niektórych fazach nauczania polskiego²⁴. Nauczyciele powinni także odznaczać się wysokim poziomem kultury języka, a więc posługiwać się co najmniej językiem poprawnym, a znacznie lepiej – poprawnym i pięknym. Słuchacze na ogół naśladowują zarówno cechy języka, jak i osobowości, stylu bycia swoich nauczycieli, powinni pracować z kimś, kto będzie dla nich wzorem nie tylko językowym, będzie mówił nienagannie, bez naleciałości gwarowych, nie będzie obciążony takimi wadami, jak seplenienie, niewłaściwa artykulacja r, l, ą, itp.²⁵

²⁰ Zob. E. Bober, *Działania Ministerstwa Edukacji Narodowej na rzecz Polonii i Polaków poza granicami kraju* [w:] *Oświata polonijna ...*, s. 60.

²¹ K. Staroń, dz. cyt., s. 180.

²² J. Zawadowska, K. Staroń, dz. cyt., s. 60.

²³ M. Michałek, *Rola szkoły polskiej w podtrzymywaniu tożsamości narodowej mieszkańców Baranowicz* [w:] *Życie społeczne Polaków na Wschodzie. Wybrane zagadnienia*, red. A. Bobryk, Siedlce 2007, s. 285.

²⁴ Por. M. Folland-Kugler, dz. cyt., s. 7.

²⁵ Tamże, s. 9.

Fot. 1. Grupa studentów języka polskiego Państwowego Uniwersytetu im. M. Gogola w Niżynie (Ukraina). Rok szkolny 2009/2010

Źródło: archiwum osobiste.

Oprócz zdolności lingwistycznych poloniści pracujący na Wschodzie powinni wykazywać się umiejętnością planowania pracy, odpowiedniego doboru programów szkolnych lub pisania autorskiego programu nauczania. Nauczyciele powinni dostosować program nauczania do formy zajęć, liczby przeznaczonych na ich realizację godzin, wieku uczniów, ich poziomu znajomości języka polskiego oraz motywacji do nauki²⁶.

Praca nauczycieli polonistów delegowanych na Ukrainę obejmuje:

1. Nauczanie języka polskiego jako języka ojczystego i obcego połączone z nauczaniem polskiej kultury, historii i zagadnień współczesnych.
2. Współpracę z lokalnymi organizacjami polonijnymi.
3. Przygotowanie uczniów i młodzieży do udziału w różnych konkursach, festiwalach, olimpiadach, egzaminach, letnich i zimowych kursach językowo-dydaktycznych w Polsce.
4. Przygotowanie uczniów do podjęcia studiów w Polsce.
5. Organizację letniego odpoczynku uczniów w Polsce.

Efektywność pracy nauczyciela ocenia się według uzyskanych przez niego wyników. Jeżeli uczniowie mówią po polsku, są zainteresowani polszczyzną, wzrasta ich poczucie tożsamości językowej i kulturowej w duchu szacunku dla praw człowieka i współpracy z ludźmi innych narodowości, to znaczy, że nauczyciel dobrze wykonał

²⁶ Por. A. Dąbrowska, U. Dobesz, M. Pasieka, *Co warto wiedzieć. Poradnik metodyczny dla nauczycieli języka polskiego jako obcego na Wschodzie*, ORG, Warszawa 2010, s. 24.

swoją pracę²⁷. Mieszkańcy Ukrainy wysoko oceniają pracę nauczycieli z Polski, ich profesjonalizm, zaangażowanie i bezinteresowną pomoc ludności nie tylko mającej polskie pochodzenie. Efektywność nauczania języka polskiego oraz skuteczność działania placówki oświatowej zależy w dużej mierze od kadry nauczycielskiej²⁸.

BARBARA JANUSZKIEWICZ

Work standards for Polish teachers in Ukraine

the article consists of information concerning teaching standards and requirements for teachers (mainly teachers of the Polish language), who want to be delegated to work in Eastern Europe. It presents the set of professional competences the teachers should have when working in educational institutions and Polish organizations abroad, especially in Ukraine.

The article includes the activities of Polish Ministry of National Education and main priorities of the Polish Government for Poles who live abroad. It presents legal basis of how teachers are delegated to Polonia environments in Eastern Europe and the range of influence of Ośrodek Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą (ORPEG), in the past called Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli (CODN).

²⁷ Por. J. Sierkowa, dz. cyt., s. 91; M. Foland-Kugler, *Problemy językowe Polaków rosyjskojęzycznych* [w:] *Polscy nauczyciele...*, s. 212.

²⁸ J. Sierkowa, dz. cyt., s. 90.